

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

Дипломна робота
магістра

на тему: **ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ КОРЕКЦІЇ
МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМ
МОВЛЕННЯ**

Виконав: студент 2 курсу, групи ОПН-2м
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Васьо Мар`яна Михайлівна
Керівник Чекан О.І.

Мукачево – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАГАЛЬНІЙ ТА СПЕЦІАЛЬНІЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	9
1.1. Аналіз досліджень проблеми формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку	9
1.2. Нейрофізіологічні засади мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку	23
РОЗДІЛ II. СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ	54
2.1. Теоретико-методичні аспекти дослідження щодо корекції мовленнєвої діяльності дошкільників із порушеннями мовлення	54
2.2. Аналіз та узагальнення результатів педагогічного дослідження	61
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85
ДОДАТКИ	92

ВСТУП

Актуальність теми. У законах України “Про освіту”, державних національних програмах “Освіта” (Україна XXI століття), “Діти України” визначено, що модернізація освіти в Україні стає пріоритетним державним завданням. У цьому зв’язку реформування та розвиток системи спеціальної освіти передбачає, передусім, забезпечення вільного доступу дитині з порушеннями психофізичного розвитку до якісної багатоступеневої освіти та створенні сприятливих умов для її всебічного розвитку. Серед інших пріоритетних напрямів державної політики, особливо відзначених у Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, – розширення україномовного освітнього простору, створення системи безперервної мовної освіти, виховання мовної особистості.

Вочевидь, на сучасному етапі розвитку інтеграційних процесів в освіті проблема формування мовленнєвої діяльності, розвиток навичок мовленнєвого спілкування у дітей із порушеннями мовлення, адаптація їх до умов загальноосвітньої школи набула пріоритетного значення. Вирішення даної проблеми пов’язано зі здійсненням індивідуального, диференційованого та поетапного корекційного впливу; з удосконаленням методичних систем, які мають урахувати неоднорідність контингенту дітей із порушеннями мовлення (ПМ) й провідні тенденції оновлення змісту освіти.

Різні аспекти досліджуваної проблеми представлено в роботах українських та зарубіжних учених. Проблему дизонтогенезу мовленнєвої діяльності у дітей із порушеннями мовлення досліджували О.Вінарська, Н.Жукова, Л.Журба, Д.Ісаєв, О.Корнєв, В.Лукашук, Л.Мастюкова, Є.Соботович, В.Тарасун, Т.Філічева, М.Шеремет та ін. Дослідження функціонування мовної здібності у дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) представлено в роботах Т.Візель, Ж.Глозман, Б.Гриншпун, Г.Жаренкової, Н.Жукової, Р.Левіної, А.Маркової, Н.Мікляєвої та ін. Про

порушення програмування висловлювання, несформованість динамічного стереотипу йдеться в дослідженнях Т.Барменкової, В.Воробійової, В.Засенка, Л.Халілової та інших. Л.Єфіменкова, Л.Халілова, В.Юртайкін та ін. визначають зниження мовної здібності, що відображається на недостатній здатності до моделювання, заміщення та символізації. Роль спеціально організованого навчання дітей в розвитку висвітлено в роботах учених (В.Бондар, В.Засенко, Л.Баряєва, Ю.Гаркуша, С.Миронова, З.Мовкебаєва, В.Синьов, Р.Сулейменова, В.Тарасун, Б.Тупоногов, Л.Фомічова, О.Хохліна, М.Шеремет та ін.), зокрема дітей із порушенням мовлення (Г.Волкова, С.Конопляста, Р.Левіна, Є.Соботович, В.Тарасун, Т.Філічева, Г.Чиркіна, С.Шаховська, М.Шеремет та ін.).

Уважаємо, що зазначені вище роботи лише частково дотичні до заявленої теми дослідження, оскільки не визначено особливості теоретико-методичної складової диференційованої корекції мовленнєвої діяльності, не узагальнено форми, методи, способи їх розв'язання, не визначено перспективи, а відтак не вибудовано систему диференційованої допомоги дітям із порушеннями мовлення, що водночас з окресленою актуальністю проблеми потребує методологічного, наукознавчого, дидактичного обґрунтування для глибокого проникнення в сутність проблеми та розробки перспективних шляхів її практичної реалізації.

Нерозробленість проблеми, її актуальність і потреби практики зумовили вибір теми дослідження “Теоретико-методичні засади корекції мовленнєвої діяльності дошкільників із порушенням мовлення”, що належить до перспективних напрямів наукових досліджень із педагогічних наук.

Мета дослідження – визначити та науково обґрунтувати теоретико-методичні засади корекції мовленнєвої діяльності дошкільників із порушенням мовлення.

Досягнення мети дослідження забезпечується вирішенням таких **завдань:**

1. Проаналізувати стан розробки проблеми щодо корекції мовленнєвої діяльності у дітей із порушеннями мовлення у сучасному науковому дискурсі, уточнити понятійно-категоріальний апарат проблеми;

2. Визначити критерії та показники оцінки стану сформованості мовленнєвої діяльності у дошкільників із порушеннями мовлення;

3. Дослідити стан та особливості розвитку мовленнєвої діяльності у дошкільників із порушеннями мовлення.

Об'єкт дослідження – мовленнєва діяльність дошкільників із порушеннями мовлення.

Предмет дослідження – система методичних аспектів дослідження щодо корекції мовленнєвої діяльності дошкільників із порушеннями мовлення.

Методи дослідження: *теоретичні методи дослідження:* аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення даних на основі вивчення філософської, соціологічної, психолого-педагогічної теорії та лінгводидактики уможливили аргументоване обґрунтування змісту та структури „мовленнєвого самовираження”, визначення поняттєвого апарату та концептуальних засад, критеріїв та показників, комплексу педагогічних умов оптимізації процесу мовленнєвого самовираження дошкільників.

Емпіричні методи дослідження: спостереження, бесіда, анкетування, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний) дали змогу визначити теоретико-методичні засади корекції мовленнєвої діяльності дошкільників із порушенням мовлення.

Дослідно-експериментальна база. Кольчинський заклад дошкільної освіти №1 та Кленовецький заклад дошкільної освіти Кольчинської селищної ради Мукачівського району Закарпатської області.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості впровадження ключових теоретичних положень магістерської роботи в навчально-виховний процес ЗДО, системи методичних аспектів дослідження щодо корекції мовленнєвої діяльності дошкільників, що враховує типові та

індивідуальні особливості дітей із порушеннями мовлення.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження було представлено у публікації, котра опублікована в науковому журналі для студентів, аспірантів та молодих вчених «Наука майбутнього» на тему «Теоретико-методичні засади дослідження мовленнєвої діяльності дошкільників із порушенням мовлення» у співпраці з к.пед.н., доцентом О. І. Чекан. Також основні положення та результати дослідження було представлено у доповіді на III Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції», яка відбулася 24–25 жовтня 2019 р. у Мукачівському державному університеті на тему «Особливості мовленнєвої діяльності у дошкільників із порушенням мовлення» у співпраці з к.пед.н., доцентом О. І. Чекан.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи містить – 98 сторінок, основний зміст магістерської викладено на 80 сторінках. Список використаних джерел містить 77 найменувань, з яких 1 - іноземною мовою.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі вивчено проблему корекції мовленнєвої діяльності дошкільників із порушеннями мовлення. Аналіз наукових джерел із проблеми дослідження дозволив визначити систему корекції як комплекс принципів, методів, форм, прийомів, способів та засобів корекційно-розвивального навчання, що зумовлюють створення спеціально організованого освітнього простору, в якому центральне місце займає взаємодія педагога та дитини в умовах навчально-виховного процесу за сприятливих факторів організації диференційованого впливу та компенсації порушень різних функціональних систем (моторики, психіки), забезпечуючи формування якісних змін вікових новоутворень та позитивних відносин між дитиною та соціальним оточенням.

Теоретико-методологічне обґрунтування наукових підходів до вивчення мовленнєвої діяльності дошкільників із порушеннями мовлення та реалізації системи диференційованої корекції ґрунтується на засадах теорії мовленнєвої діяльності (Л.Виготський, В.Гумбольдт, М.Жинкін, І.Зимня, О.Леонт'єв, С.Рубінштейн, Ф. де Соссюр, О.Шахнарович, Л.Щерба та ін.). При цьому у визначенні особливостей мовленнєвої діяльності дітей із ПМ та шляхів впровадження системи диференційованої корекції незаперечну роль відіграють педагогічний, психологічний, психолінгвістичний та нейрофізіологічний підходи.

Виокремлено методи, форми диференційованої корекції та визначено загальнометодичні, частково-методичні й спеціальні методичні принципи, які разом із загальнодидактичними складають відкриту ієрархічно підпорядковану систему, кожен рівень якої виконує певну функцію (методологічну, нормативну, концептуальну й регулятивну).

Реалізація диференційованого підходу до корекції мовленнєвої діяльності у дітей із ПМ передбачає цілеспрямовану зміну завдань та

окремих сторін змісту навчально-корекційної роботи, постійне варіювання методами та організаційними формами з урахуванням загального та особливого у розвитку кожної дитини. Це зумовило введення та апробацію в процесі експериментального дослідження дуетних занять із метою підвищення ефективності диференційованого впливу, успішного опанування спеціальними вміннями і навичками дітьми з порушеннями мовлення.

З урахуванням компетентнісного аспекту формування мовленнєвої діяльності у дітей із ПМ заняття умовно поділені за типами: заняття з формування мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенцій. У свою чергу визначено основні види занять запропонованої типології.

Ефективність формування мовленнєвої діяльності у дитини з ПМ залежить від цілеспрямованого пошуку фахівцями шляхів удосконалення організації корекційної роботи, урахування індивідуально-типологічних особливостей дитини з порушеннями мовленнєвого розвитку, свідомого проектування змісту корекційного навчання на основі оптимального поєднання традиційних та інноваційних педагогічних технологій, дидактичних методів і прийомів. При цьому традиційні форми і методи навчання є підґрунтям для наступного їх творчого переосмислення й оновлення.

Детальний аналіз чинних корекційно-розвивальних програм та програм виховання, навчання та розвитку дітей дошкільного віку дозволяє констатувати, що в них детально представлені завдання з розвитку фонетичної, лексичної, граматичної, діалогічної, монологічної компетентностей, відображаючи своєрідність контингенту дітей, із нормальним рівнем мовленнєвого розвитку – за віковим принципом, із загальним недорозвитком мовлення – за рівнем мовленнєвого розвитку. При цьому кожна програма представляє узагальнені показники обсягу знань, умінь і навичок, якими повинна оволодіти дитина старшого дошкільного віку, та загальні завдання незалежно від індивідуально-типологічних особливостей дітей, рівня сформованості мовленнєвих знань, умінь і навичок

тощо.

Розроблено та апробовано на практиці діагностичну методику, яка може використовуватися при вивченні стану мовленнєвої діяльності в аспекті сформованості словотворчої компоненти у дітей із ПМ. Обґрунтовано та виділено критерії оцінки та показники рівнів сформованості словотворчої компоненти мовленнєвої діяльності, з-поміж них: *мотиваційно-когнітивно-аналітичний; практично-діяльнiсний; оцінно-комунікативно-діяльнiсний.*

Мотиваційно-когнітивно-аналітичний критерій визначається як критерій оцінювання мотиваційної, когнітивної готовності дітей до здійснення свідомої, цільової аналітично-сміслової базової мовленнєвої (словотворчої) дії (розчленування та осмислення твірних та похідних слів, словоутворюючих формантів), спрямованої на досягнення успіху.

Основним змістом *критерію мотиваційно-когнітивно-аналітичної готовності до здійснення базових словотворчих операцій та дій у дітей із ПМ* є готовність дитини з ПМ отримати конкретні знання щодо значення, сфери застосування, особливостей твірних слів, процесуальної своєрідності та впливовості словотворчих ресурсів (кореневих й афіксальних морфем), семантичної варіативності однокорневих словотворчих новоутворень.

З огляду на вищезазначені характеристики виділено наступні показники критерію мотиваційно-когнітивно-аналітичної готовності до здійснення базових словотворчих операцій та дій у дітей із ПМ (на матеріалі іменників, прикметників, дієслів): аудіальна ідентифікація твірних та похідних слів; визначення семантичної варіативності однокорневих словесних новоутворень у словотвірному ланцюжку; розуміння зміни значення слів від наявності в них словоутворюючих морфем (префіксів та суфіксів); визначення відповідності/невідповідності похідних слів мовним стандартам.

Практично-діяльнiсний критерій сформованості словотворчих знань, умінь і навичок у дітей із ПМ характеризує адекватність сприйняття теоретичного матеріалу щодо словотворчих ресурсів, способів

словотворення, функцій твірного та похідного слова, орієнтацію в арсеналі певних засобів досягнення поставлених корекційно-навчальних цілей, засвоєння способів та досвіду вирішення конкретних словотворчих завдань.

Практично-діяльнісне впровадження узагальнених морфологічних навичок словотворення іменників, прикметників, дієслів суфіксальним та префіксальним способами дітьми з ПМ характеризує рівень сформованості словотворчих знань, умінь і навичок щодо утворення похідних слів (іменників, прикметників, дієслів) суфіксальним, префіксальним способами, способом основоскладання та переведення однієї частини мови в іншу, що проявляється в пошуку нових варіантів здійснення словотворчих операцій, перенесення отриманих умінь і навичок спочатку в площину подібних ігор та вправ, а потім поступово – у завдання, які мають більш складне у змістовому плані пізнавальне завдання, на основі когнітивно-пізнавальних, теоретико-практичних, аналітико-синтетичних або творчих дій.

Оцінно-комунікативно-діяльнісний критерій сформованості мовленнєвої діяльності в аспекті розвитку словотворчих умінь і навичок у дошкільників із ПМ пов'язаний із підсумково-узагальнюючою діагностикою рівня сформованості необхідних теоретико-практичних знань щодо процесу та механізму творення похідних слів морфологічним способом за певними правилами (законами, моделями). Цей критерій виконує контрольну-оцінну, акмеологічну, пошуково-дослідницьку, комунікативно-діялісну функції.

Відповідно було визначено три групи показників оцінно-комунікативно-діялісного критерію, а саме:

- готовність до вербально-семантичного аналізу твірних та похідних слів;*
- здатність до вербально-аналітичного контролю словотворчої діяльності;*
- готовність до словотворчої інтерпретаційно-творчої діяльності.*

Зведені показники сформованості конкретно визначеної складової словотворчої компоненти відображають якісну характеристику окремих

виявів мовленнєвої діяльності та визначають якісні ознаки сформованості словотворчих умінь і навичок. Об'єднані у певну систему критеріальні показники дозволятимуть зробити висновок про якісні зміни у формуванні та розвитку словотворчої компетентності у дошкільників із порушеннями мовлення.

Проведене дослідження не претендує на всебічність охоплення проблеми формування, розвитку та диференційованої корекції мовленнєвої діяльності у дошкільників із порушеннями мовлення. Подальшого вивчення потребують дослідження кількісних та якісних зрушень у розвитку зв'язного мовлення у дітей із порушеннями мовлення в умовах диференційованої корекції.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>